

Vladimir Huzjan, *Varaždin u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.)*, Zagreb-Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti-Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 2020, 311 str.

Zavod za znanstveni rad u Varaždinu u sklopu HAZU-a izdao je monografiju *Varaždin u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.)*. Autor ove monografije, objavljene u Zagrebu i Varaždinu, je dr. sc. Vladimir Huzjan, upravitelj Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu. Dr. Huzjan se u svome dosadašnjem profesionalnom angažmanu bavio temama iz moderne povijesti, a u fokusu njegovih istraživanja najvećim dijelom bio je Varaždin i njegova prošlost. Rezultati toga rada predstavljeni su u više znanstvenih članaka, kao i u monografiji *Varaždin i vojska u međuratnom razdoblju (1918. – 1941.)* objavljenoj 2017. godine. Knjiga *Varaždin u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.)* predstavlja kronološki slijed u proučavanju prošlosti ovog dijela Hrvatske.

Grad Varaždin je u vrijeme Drugoga svjetskog rata bio sjedište Velike župe Zagorje i u njemu je vlast Nezavisne Države Hrvatske nesmetano proizvodila svoje zakone do 8. svibnja 1945. godine. Unatoč tomu, povjesničarima nije bio zanimljiv, te je do danas za to razdoblje ostao historiografski gotovo neistražen. Izdvaja se tek nekoliko radova o povijesti i tragičnom stradanju židovske zajednice. No, stradali su i građani hrvatske, srpske i romske nacionalnosti, kao i više desetaka osoba u avionskim bombardiranjima krajem rata. Motiv za historiografsko istraživanje Varaždina u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske je prije svega neistraženost koju je autor primijetio. Povjesno-politički događaji su zapisani u mnogim udžbenicima, ali urbana povijest Varaždina u Drugom svjetskom ratu nije nigdje zabilježena. Predajan posao, ali i blizina Državnog arhiva u Varaždinu, Huzjana su nagnala na pisanje monografije s pregršt do sada neobjavljenih slika i dokumenata. Ova monografija svakako može biti zanimljiva i korisna za povjesničare, demografe, sociologe, povjesničare umjetnosti, a napose za sve Varaždince, kako bi se upoznali sa svojom, ne tako dalekom, prošlosti koja je još uvijek neistražena.

Autor sam navodi kako dokumenti o Varaždinu u doba Nezavisne Države Hrvatske nisu dovoljno istraženi i kao takvi potrebni su hrvatskoj historiografiji. Kao glavni problem nepisanja do sada, autor ističe pretjeranu opterećenost historiografije ideologijom do sloma komunizma. Huzjan ističe da je komunistički period dobro obrađen poslije 1945. godine, kroz prizmu radničkog i partizanskog pokreta, ali o žrtvama socijalističkog sistema se počelo govoriti tek krajem 20. stoljeća. Među prvima koji su počeli govoriti bio je Institut za povijest u arhivskim dokumentima objavljenim u knjizi *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. godine*. Istraživanja na monografiji rađena su u Državnom arhivu u Varaždinu i u Zagrebačkom državnom arhivu. Autor je prikupljao podatke i u Arhivu Srpske pravoslavne crkve općine Varaždin, kao i nekoliko glasila iz perioda Nezavisne Države Hrvatske u kojem ističe glasilo *Hrvatsko jedinstvo*.

Knjiga se sastoji iz dva dijela (367 str.). U prvom dijelu sadržaj je kronološki složen, a ratne godine čine zasebna poglavlja na 229 stranica teksta. U monografiji autor ističe, kako Državni arhiv u Varaždinu za 1941. godinu obiluje s podacima, ali za period 1942. – 1945. godine dokumenti su skromni i onemogućavaju kvalitetno, analizirajuće istraživanje. Zbog toga mi koji čitamo, uvidjet ćemo da su prva dva poglavlja opsežnija, dok su ona na kraju uvjetno skromnija. Svako poglavlje je prožeto društveno-političkim i vojnim zbivanjima u Varaždinu.

U prvom poglavlju *Uvod na historiografski osvrt i Varaždin u međuratnom razdoblju 1918. – 1941.* (9-17), autor opisuje položaj dosadašnjeg pisanje o Varaždinu u problemskom sadržaju, koji je predstavljen pred čitatelja kojeg polako uvodi u zbivanje i početke Nezavisne Države Hrvatske. Također, ukratko opisuje i Varaždin kroz presjek najvažnijih činjenica, koje su obilježile hrvatsku povijest Kraljevine Jugoslavije. Time ističe samo pojediniosti osvrćući se na opće činjenice.

U drugom poglavlju *1941.* (17-104) radi se o događajima *Do 10. travnja*, kako stoji naslov u potpoglavlju, u kojem autor ističe dolazak ustaša i kolaboracionista na vlast u Varaždinu. Stradanjem židovske i srpske zajednice

autor ističe kako je uspostava Nezavisne Države Hrvatske bila na lažnim činjenicama o kojima pak govori i na samom početku, odnosno odgovara na pitanje, kakva je to zapravo bila ustaška vlast i što se njome htjelo postići. Isto poglavlje donosi podatke o istovremenoj njemačkoj djelatnosti i aktivnostima u Varaždinu. Ovo poglavlje je po broju stranica i po korištenoj građi najobimnije.

U trećem poglavlju 1942. (105-142) autor je nastojao prikazati svakodnevni život već naveliko uspostavljene vlasti Nezavisne Države Hrvatske. Poglavlje obiluje značajnim brojem fotografija kulturnog života u Varaždinu kroz organiziranje niza kulturno-tradicijskih događaja. S druge strane, autor ne bježi od svoje tematike osvrćući se na život u vojarnama. Tu opisuje događanje i volju vojske u ratnom periodu. Autor je pokazao i širinu razumijevanja drugih manjinskih skupina. Tako opisuje i položaj 167 Slovenaca koji su se našli u Varaždinu i tu prihvatili mjesto prebivališta. Autor ističe da je granica sa Slovencima bila jedna od najmirnijih granica u čitavom periodu postojanja Nezavisne Države Hrvatske. Kako svakodnevni život nije stao, Tekstilna industrija d.d. Varaždin to najbolje opisuje. No, to nije bila obična tvornica, nju je do 1939. vodio Srbin koji je prešao na židovsku vjeru. Kako to nije bilo moguće u Nezavisne Države Hrvatske, ubrzo se i ona našla u rukama ustaških postrojbi i služila je za izradu uniformi, od vune i drugih tekstila. Koliko je ona bila od izrazite važnosti za Varaždin kazuje podatak da je 1943. Tekstilna tvornica d.d. Varaždin zapošljavala 1 736 radnika. Nekoliko puta je bila minirana po okončanju rata, ali po dolasku saveznika i partizana ona je uspjela očuvati svoju dugotrajnost i ostati na istim temeljima.

Četvrto poglavlje 1943. (143-174) opisuje nakladništvo u periodu Nezavisne Države Hrvatske. Ono sadržava *Gradske teme* koje obuhvaćaju promociju ustaškog pokreta kroz sve sfere društvenog poretka. Autor je kroz nekoliko grafikona prikazao i promjene ulica iz perioda Kraljevine Jugoslavije u periodu Nezavisne Države Hrvatske. *Vojne teme* su sastavnica *Gradskih tema* ovog poglavlja u kojem autor opisuje rad vojske u kulturno-

-društvenom sustavu kroz izvođenje raznih manifestacija pri obilježavanju značajnih datuma za hrvatski narod, a napose za Nezavisnu Državu Hrvatsku, što se osobito ogledalo u pucanju iz topova.

Peto poglavlje je naslovljeno *Posljednje dvije godine* (175-201). Ovo je poglavlje po obimu i sadržaju najmanje zbog nedovoljno arhivske građe koja je uništena od strane partizana i pokreta otpora. U njemu su zabilježna stradanja i sažeto su predstavljene podaci o 455 vojnika Sila osovine pokopanih na Varaždinskom groblju od travnja 1941. do 1947. godine.

Posljednje šesto poglavlje je *O nekim Varaždincima nakon Drugog svjetskog rata*. Tu autor ne zaboravlja osobe kojima je suđeno nakon Drugog svjetskog rata. Njihova svjedočanstva su zanimljiv doživljaj toga razdoblja za svakog istraživača i to autor zna i donosi. Huzjan se potrudio i sa *Zaključkom*, koji je dao prevesti na engleski i njemački jezik. Time je pokazao i najavio širinu monografije, koja bi se mogla naći u ladici zaljubljenika Drugog svjetskog rata. Također je i kronološki poredao odabrane događaje u Varaždinu tijekom Drugog svjetskog rata radi lakšeg praćenja ključnog događaja, što je svakako olakšica za istraživača početnika.

U drugom dijelu knjige (125 str.) autor je smjestio priloge podijeljene na *Arhivsko gradivo*, te *Žigove* i *tisak*. Njih je skenirao da li u boji ili crno bijele i priložio u svoju monografiju kronološkim redom prateći godine početka i kraja Nezavisne Države Hrvatske. U *Arhivskom gradivu* su preslike dokumenata poput popisa 273 časnika i dočasnika koji su se javili novim vlastima nakon raspada Kraljevine Jugoslavije, zatim popis agenata u Varaždinu, elaborat o Gestapu, te plan za preuzimanja grada Varaždina iz 1944, kao i plan hapšenja 443 osobe iz Varaždina koje je sastavilo Opunomoćeništvo OZN-e II. Zagrebačke oblasti za Okrug Varaždin 31. ožujka 1945. godine. Autor je donio i nešto novo u svojoj knjizi, neobjavljeni zapisi dnevnika Velimira Puttara (1922. – 2005.), pripadnika, kako sam naziva *hrvatske flaklegije*, koji opisuje posljednje mjesece Drugog svjetskog rata i povratka u domovinu. U dijelu *Žigovi* i *tisak* prikazano je više stotina žigova s raznih dokumenata koji svjedoče o razgranatim upravama i organizacijama koje

su djelovale u vrijeme Drugog svjetskog rata poput ustaša, domobranskih, njemačkih, gradskih, župskih jedinica, itd. Autor je uvrstio i isječke lokalnih novina *Hrvatsko jedinstvo* sa propagandnim porukama.

Kao i svaka ozbiljna monografija, kraj knjige završava kazalom imena, mjesta objekata, jedinica, pojmova, društava, i sl. Zatim slijedi popis izvora, literature, tiskova i sugovornika, a na kraju je dodatak sa skraćenom biografijom autora i zahvalom te impresum.

Vladimir Huzjan ističe da njegova knjiga nije kraj istraživanja Varaždina u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Ona je početak, jer su otvorena mnoga pitanja. Tek će buduća arhivska istraživanja u domovini i inozemstvu donijeti rasvjetljenje znanstvenih odgovora. Ova monografija je donijela spoznaju o nestalim dokumenatima arhivske i muzejske građe Nezavisne Države Hrvatske, te omogućila uvid do sada nepoznatih dokumenata što može biti početak daljnjih istraživanja drugih znanstvenika. Također, ova tema je važna za cjelokupnu nacionalnu povijest hrvatskog naroda, jer rasvjetljenjem lokalnih nedostataka i dopunom neistraženih dokumenata, puzzle nacionalne povijesti Hrvata u doba Nezavisne Države Hrvatske bit će jednostavnije za prikazati.

Ustaški pokret kako ga predstavlja sam autor nije ništa romantično. On je bio hrvatska inačica fašizma, totalitarni sustav koji je čuvao poredak Ante Pavelića, a pljačkom i progonima je uklanjao neprijatelja. Htjeli su kontrolirati sve, usaditi u hrvatski narod ustaška načela, a po njihovom shvaćanju bilo je nemoguće voljeti Nezavisnu Državu Hrvatsku, a boriti se protiv Ante Pavelića. Ustaški pokret osnovao je logore za pripadnike druge vjere, nacije ili čak pripadnike neistomišljenike, koji su završavali smrću te su i na taj način Varaždinci osjetili holokaust, kao i svaki drugi grad u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. To je dovelo do novih osuda dolaskom socijalističkog režima, čime je prekinut kontinuitet arhivske građe koja oskudijeva u posljednjim godinama Nezavisne Države Hrvatske za grad Varaždin. No, što je bilo poslije 1945, autor Vladimir Huzjan, kako sam kaže, objavit će u sljedećoj knjizi.

Dražen Janko